

Віктар
Адзіночанка

дацэнт кафедры філасофіі
УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны»,
кандыдат філасофскіх навук, дацэнт
(г. Гомель, Беларусь)

Рэлігія ў культурнай прасторы сучаснай Беларусі

Адна з найбольш актуальных праблем — асэнсаванне таго стану, у якім знаходзіцца сучасная культура. Большасць даследчыкаў азначаюць гэты стан як сістэмную трансфармацыю. Але неабходна прааналізаваць, па-першае, характар трансфармацыі і, па-другое, тыя падставы, якія надаюць ёй сістэмны характар.

У літаратуры існуе каля пяцісот азначэнняў культуры, кожнае з якіх прапануе сваё тлумачэнне складанага феномена. Безумоўна, для асэнсавання сучаснага стану нашага грамадства неабходна ўлічваць некалькі з іх, каб трактоўка не была аднабаковай і спрошчанай. Для мэт аналізу паспрабуем прытрымлівацца той трактоўкі культуры, якая, на наш погляд, найбольш распрацавана: культура — гэта спосаб чалавечай жыццядзейнасці.

Дадзенае азначэнне мае даволі абстрактны характар і павінна быць праінтэрпрэтавана на прыкладзе тых працэсаў, якія адбываюцца ў культуры сучаснай Беларусі. Мы іх разглядаем як трансфармацыю базавых схем дзейнасці.

А паколькі менавіта праз рэлігію вызначаюцца найбольш фундаментальныя культурныя каштоўнасці, то яе палажэнні варта ўлічваць пры аналізе культуры таго ці іншага грамадства. Гэта тычыцца не толькі краін з высокім узроўнем рэлігійнасці насельніцтва, такіх, напрыклад, як Польшча і ЗША, але і тых, грамадствы якіх лічацца секулярнымі, бо і ў апошніх асноўныя каштоўнасці маюць рэлігійнае паходжанне, проста ў сучасных умовах яны ўспрымаюцца як дадзенасць.

Адной з істотных характарыстык тых змен, што адбываюцца ў сучаснай Беларусі, з'яўляецца адмаўленне ад папярэдніх атэістычных устаноў, якія былі часткай пануючай у Савецкім Саюзе марксісцкай ідэалогіі. У той жа час, на наш погляд, калі апісваць працэсы не з пункту погляду адмаўлення, а з пункту погляду набывання, то больш адэкватным будзе азначэнне рэлігійнай сітуацыі ў краіне не як

«адраджэнне рэлігіі», а як «наладжванне нармальнага рэлігійнага жыцця».

Трэба адзначыць, што наш час дае вельмі багаты матэрыял для разважанняў філасофскага плана. Гэта абумоўлена тым, што зараз Беларусь знаходзіцца на пераходным этапе сваёй гісторыі, адбываецца істотная трансфармацыя ва ўсіх сферах жыцця краіны, а таксама змена схем паводзін як асобнага чалавека, так і грамадства ў цэлым. Тое, што было раней, паступова выяўляе сваю неадпаведнасць сучасным умовам. І актуальнымі становяцца пытанні аб тым, што такое рэлігія, якое яе месца ў культуры, якім чынам культурная і рэлігійная прыналежнасць абумоўліваюць паводзіны людзей і г.д. Актуальнасць можа задавацца самой сітуацыяй пераходу, калі страчаны былыя арыенціры і трэба шукаць новыя. А таксама яна можа быць абумоўлена неабходнасцю вырашэння тых канкрэтных праблем, якія ўзнікаюць у грамадскім жыцці. Менавіта апошняе хацелася б падкрэсліць пры разважанні аб месцы рэлігіі ў прасторы сучаснай беларускай культуры.

Перад усім мы вызначым тэя прынцыповыя пазіцыі, з якіх будзем выходзіць:

26

па-першае, Беларусь з'яўляецца часткай еўрапейскай культурнай прасторы. Зараз трансфармацыі, што адбываюцца ў нашай краіне, схематычна можна пазначыць як усталяванне тых каштоўнасцей, якія ўласцівы менавіта для Еўропы ў яе шырокім разуменні: свабоды прадпрымальніцтва і рыначнай эканомікі, дэмакратыі, вяршэнства закона, падзелу ўлады, правоў чалавека і г.д.;

па-другое, той адметнай рысай еўрапейскай культуры ў яе параўнанні з іншымі, што адзначаецца ўсімі даследчыкамі, з'яўляецца наяўнасць актыўнай творчай асобы, якая мае больш фундаментальны анталагічны і аксіялагічны статус у параўнанні з надындывідуальнымі структурамі.

Перш за ўсё хацелася б падкрэсліць, што праблема і кірункі развіцця Беларусі зараз з'яўляюцца прадметам даволі вострай палемікі. Але ўсе бакі пагаджаюцца, што для далейшага развіцця краіны патрэбна мадэрнізацыя. Праблема бачыцца ў тым, што апошняе разумеецца амаль выключна ў тэхнічным плане, як абнаўленне абсталявання на прадпрыемствах. Але ёсць яшчэ і больш фундаментальная, культурная мадэрнізацыя, звязаная з фарміраваннем у грамадстве саміх устаноў на развіццё. Мы ў сваіх разважаннях сыходзім з таго, што гэтыя ўстаноўкі ў іх сучасным выглядзе ўласцівыя менавіта еўрапейскай

культуры і іх светапогляднай падставай з'яўляецца хрысціянскае светаўспрыманне.

Магчыма, сам разгляд хрысціянскіх установак у якасці аднаго з аспектаў развіцця падасца парадаксальным. Бо звычайна рэлігія разглядаецца як кансерватыўны элемент, тое, што садзейнічае захаванню старога, а не вядзе да новага. Нават ва ўмовах сучаснага беларускага грамадства, калі паступова адбываюцца істотныя змены ва ўсіх сферах жыцця (а ў галіне свядомасці яны адчуваюцца ў найбольшай ступені), рэлігія ўспрымаецца пераважна як элемент традыцыі, які трэба адраджаць.

Мы сыходзім з таго, што асноўныя каштоўнасці еўрапейскай культуры былі сфарміраваны менавіта пад уплывам хрысціянства, у тым ліку і разуменне чалавека, калі толькі чалавек, прычым кожны чалавек, створаны «па вобразу і падабенству Божаю», займае асаблівае месца ў Сусвеце. З гэтага вынікае вырашэнне пытанняў аб суадносінах чалавека і грамадства, роўнасці паміж людзьмі ў іх палавым, нацыянальным і сацыяльным вымярэннях, правах чалавека. Таксама, згодна з Бібліяй, чалавек павінен сумленна працаваць, таму ў хрысціянстве няма такога паняцця, як «нізкія віды працы». Любы чалавек, які сумленна працуе, выконвае заповедзь Бога і таму заслугоўвае павагі.

Зараз адбываецца працэс фарміравання культурнай прасторы Беларусі. Адным з яго элементаў побач з развіццём рыначнай эканомікі і дэмакратычных палітычных інстытутаў з'яўляецца паступовае асэнсаванне чалавекам сябе як свабоднай асобы. Менавіта наяўнасць апошняй, па меркаванню даследчыкаў, і забяспечыла інтэнсіўнае развіццё еўрапейскага грамадства. У адрозненні ад культур Усходу, дзе чалавек быў часткай надындыўдуальных утварэнняў (племені, суполкі, дзяржавы і г. д.), еўрапейская культура грунтавалася на ідэі свабоднай і актыўнай асобы, якая з'яўляецца творцам як свайго ўласнага жыцця, так і жыццявага асяроддзя. Таму зараз адным з фактараў развіцця рэлігійнай сферы ў беларускім грамадстве з'яўляецца, на наш погляд, ажыццяўленне права на свабоду сумлення.

Яно прадугледжвае, што чалавек можа самастойна вызначаць сваё стаўленне да рэлігіі, аднаасобна альбо сумесна з іншымі вызнаваць любую рэлігію або не вызнаваць ніякай, быць прыхільнікам той ці іншай рэлігіі альбо аб'якавым да яе ці атэістам. Права на свабоду сумлення афіцыйна замацавана ў міжнародных дакументах і заканадаўстве большасці краін, у тым ліку і беларускім. Трэба падкрэсліць, што зараз

асабліва актуальнай з'яўляецца менавіта рэалізацыя тых ці іншых правоў чалавека. Бо праз гэтую рэалізацыю адбываецца трансфармацыя грамадства:

па-першае, фарміруецца асоба чалавека як актыўны свабодны і самакаштоўны індывід;

па-другое, змяняюцца ўзаемаадносіны паміж чалавекам і дзяржавай. Апошняя перастае быць ўсепранікаючым надындывідуальным інстытутам.

Асаблівую актуальнасць праблема развіцця нашага грамадства набывае ў сувязі з поліканфесійнасцю рэлігійнага жыцця ў Беларусі. У адрозненні ад суседзяў з усходу і захаду Беларусь не з'яўляецца монаканфесійнай краінай. У Беларусі зараз налічваецца 25 рэлігійных кірункаў. Калі выходзіць з колькасці зарэгістраваных на пачатак 2015 г. рэлігійных суполак, дык найбольш вялікая канфесія — гэта праваслаўе (1643 суполкі), але таксама даволі шматколькаснымі з'яўляюцца пратэстанты (хрысціяне веры евангельскай — 522 суполкі, евангельскія хрысціяне баптысты — 288) і католікі (491 суполка). У гэтых умовах вельмі вялікае значэнне набывае пытанне аб свабодзе сумлення, якая стварае магчымасць для сумеснага існавання і супрацоўніцтва людзей з розным стаўленнем да рэлігіі. На наш погляд, рэлігійная сфера можа зрабіцца ўзорам выпрацоўкі плюралізму думак.

Трэба адрозніваць тую атэістычную палітыку, якая праводзілася ў Савецкім Саюзе, ад працэсу секулярызацыі — вызвалення грамадства ад уплыву рэлігіі. Секулярызацыя адбываецца ў Еўропе пачынаючы з XV ст. Еўрапейская культура паступова набывала ўсё больш свецкі характар, і тыя яе галіны, у якіх раней кіраваліся рэлігійнымі нормамі, рабіліся самастойнымі і сталі развівацца, абапіраючыся на свае ўласныя прынцыпы. Аднак секулярызацыю не трэба ўспрымаць як аднакіраваны і адназначны працэс.

Секулярызацыя ў сферы культуры разумелася менавіта як вызваленне. Яго характар быў звязаны з дзвюма асноўнымі крытычнымі ўстаноўкамі пры аналізе ролі рэлігіі ў грамадстве. Яна магла разумецца як праява цемрашальства і забабонаў, і тады яе пераадоўванне звязвалася з развіццём ведаў. Альбо рэлігія разглядалася як сацыяльны інстытут, які выкарыстоўваўся пануючымі класамі ў сваіх інтарэсах. Тады барацьба з рэлігіяй звязвалася з сацыяльнымі пераўтварэннямі.

Але ў любым выпадку пераадоўванне ўплыву рэлігіі ў грамадстве разглядалася як частка агульнай устаноўкі еўрапейскай культуры на

прагрэсіўнае развіццё. Лічылася, што яно забяспечваецца перш за усё праз распаўсюджванне навуковых ведаў і рацыянальную арганізацыю сацыяльнага жыцця. Менавіта вера ў навуку як галоўны рухавік прагрэсіўнага развіцця і магчымасць пабудаваць грамадства на выпрацаваных рацыянальным чынам прынцыпах пахіснулася ў XX ст. Прычынай таму былі не толькі ірацыянальныя вынікі ажыццяўлення сацыяльных ідэй, але відавочная немагчымасць выцесніць рэлігійныя памкненні з чалавечага жыцця.

Сучаснае еўрапейскае грамадства апісваецца як «постіндустрыяльнае», «постмадэрнае», «постсекулярнае». Апошняя характарыстыка азначае «вяртанне рэлігіі як важнага сацыяльнага інстытуту ў публічна-грамадзянскую прастору сучаснага грамадства. Постсекулярнае грамадства ў сваім рэальным сучасным стане і развіцці характарызуецца адраджэннем цікавасці шырокай грамадскасці не толькі да праблем рэлігіі, але і больш шырокай праблемы духоўнага быцця. Такое адраджэнне ў якасці аднаго з прыярытэтных сваіх кірункаў прапанувае прызнанне дарэчнасці і неабходнасці рэлігійных ідэй і духоўных прасвятленняў у арганізацыі публічнага дыскурсу дзеля недапушчэння, а ў выпадку неабходнасці, выпраўлення сацыяльных паталогій сучаснага грамадства» [1, 62].

Распаўсюджванне рэлігіі ў постсавецкіх краінах з пункту погляду ўстановак еўрапейскай культуры Новага часу можа разглядацца як нейкі адкат у прагрэсіўным развіцці альбо праява спецыфікі гістарычных працэсаў у гэтых краінах, а менавіта — неабходнасці адмаўлення ад атэістычнага мінулага. Але дэсекулярызацыя ў канцы XX ст. мела і іншыя праявы. Паказальным для нас з'яўляецца не ўзмацненне пазіцыі ісламу ва ўсходніх краінах, а пашырэнне сферы рэлігіі ў еўрапейскай культуры. Мы можам зрабіць выснову, што ў нас адбываюцца тыя ж працэсы, што і ў Еўропе ў цэлым.

Дэсекулярызацыя не абвяргае ўстаноўку еўрапейскага грамадства на прагрэсіўнае развіццё, але сведчыць пра яго больш складаны характар, чым гэта ўяўлялася мысліцелям Новага часу.

Па-першае, ён мае нелінейны характар, і мы не можам папярэдне вызначыць яго накіраванасць і крытэрыі.

Па-другое, у XX ст. была асэнсавана небяспека пабудовы грамадства ў адпаведнасці з жорстка вызначанымі рацыянальнымі схемамі, паколькі гэта прывяло да таталітарызму.

Пры гэтым, на наш погляд, трэба пазбягаць небяспекі іншай крайнасці, калі рэлігійнаму светапогляду прыпісваюцца ўсё магчымыя

станоўчыя якасці, а атэістычнаму — усе адмоўныя. Атэізм і вальнадумства — неад’емныя складнікі еўрапейскай культурнай традыцыі. Дастаткова назваць імёны такіх мысліцеляў, як Русо, Вальтэр, Феербах, Расэл, Сартр. Вальнадумцы і атэісты былі таксама і ў Беларусі: С. Будны, С. Лован, К. Бекеш, К. Ляшчынскі.

Само функцыяванне вальнадумства і атэізму прадугледжвае наяўнасць у краіне пэўнай ступені свабоды думкі, а таксама вопыту палемікі паміж прыхільнікамі розных пунктаў погляду на рэлігію.

Такім чынам, у сучасным грамадстве рэлігія займае іншае месца, чым у традыцыйным альбо атэістычным. Ва ўмовах светапогляднага плюралізму яна зрабілася справай свабоднага выбару чалавека, які, адпаведна, нясе асабістую адказнасць за свае рэлігійныя погляды, і яны робяцца для яго больш значнымі. Мы лічым, што пашырэнне сферы рэлігіі ў нашай краіне — доўгатэрміновы працэс, ён будзе не толькі ўзмацняцца, але таксама паглыбляцца, і гэта з’яўляецца адным з фактараў фарміравання культурнай прасторы Беларусі.

1. *Бабосов, Е. М.* Социодинамика религиозности в современном белорусском обществе / Е. М. Бабосов // Социология. — 2013. — № 3. — С. 62—68.